ТЕХНИК МЕЪНАТ ФАНИ БЩЙИЧА 18 КУНЛИК КУРС УЧУН ЩЫУВ МАВЗУВИЙ РЕЖАСИ

№	Бщлимлар	Маоруза	Амалиёт	Жами
1.	Щзбекистон Республикасида умумий щрта таолим тщьрисида Низом. Синф рахбари тщьрисида Низом. Щыувчиларни касб-ъунарга йщналтириш юзасидан нормативлар ва тавсиялар	2	–	2
2.	Умумий щрта таолимнинг меънат таолими бщйича ДТС ва щыув дастурининг таълили 5-7-8-9 синф. Щыувчиларни касб-ъунарга йщналтиришнинг шакл, усуллари ва янги педагогик технологиялар	4	–	4
3.	Щрта махсус касб-ъунар толимининг меънат таолими бщйича ДТС ва щыув дастури таълили. Щыувчиларни касб-ъунарга йщналитириш юзасидан илмий изланишлар ва ильор педагогик тажрибалар	2	–	2
4.	Меънат таолимидан щыувчилар билимини баъолашнинг рейтинг тизими	2	2	4
5.	Ёьочга ишлов бериш технологияси, унда риоя этиладиган техника хавфсизлиги, ёньинга ыарши кураш, меънатни мухофаза этиш	2	–	2
6.	Металл ва унга ишлов бериш технологияси, унда риоя этиладиган техника хавфсизлиги	2	2	4
7.	Ыишлоы хщжалиги асослари, техника хавфсизлиги ёньинга ыарши кураш, меънатни мухофаза этиш	2	2	4
8.	Меънат таолими машьулотларида иытисодий ва тадбиркорлик асосларини щрганиш	2	–	2
9.	Меънат таолими асослари бщйича ыобилиятли ва истеододли щыувчиларни аниылш ва улар билан ишлашнинг шакл ва усуллари	2	–	2
10.	Меънат таолими асослари бщйича щыувчилар томонидан яратилган махсулотлар. Уларнинг мусобаыа ва кщргазмасини ташкил ыилиш	2	2	4
11.	Ганч щймакорлиги ва унинг тарихий тараыыиёти	2	2	4
12.	Халы амалий хунармандчилиги мажмуаларида амалий машьулот	2	4	6
13.	Ыщшимча таолим масканларид амалий мшьулот	2	4	6
14.	Электротехника асослари техника хавфсизлиги ёньинга ыарши кураш. Меънатни мухофаза щтказиш	2	–	2
15.	Мактабда дарсни кузатиш ва таълилини щтказиш	–	4	4
16.	Давра суъбати	–	2	2
	Жами:	**30**	**26**	**56**

Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таолим тўърисидаги низом. Синф раъбари тўърисида низом. Синф раъбари тўърисида низом. Ўыувчиларни касб-ъунарга йўналтириш юзасидан норматив

Режа

1. Умумий щрта таолим мактабларида синф раъбарлигини тутган щрни?
2. Щыув тарбия жараёнини ташкил этиш ва унинг мазмуни.
3. Касбни тщьри танлашнинг аъамияти.

Умумий щрта таолим мактабларининг педагоглари Щзбекистон Республикасида умумий щрта таолим мактабларида синф раъбарлиги масалаларини чуыур билишлари талаб ыилинади.

Щзбекистон Республикасида Вазирлар Маъкамасини 1998 йил 13 майда “Щзбекистон Республикасида умумий щрта таолимни ташкил этиш тщьрисида”ги 203 – сонли ыарор ыабул ыилган. Мазкур ыарор билан, жумладан:

- 1-9 синфлар таолим дастурларига умумий талаб ыщйилган;
- “Щзбекистон Республикасида умумий щрта таолим тщьрисида”ги Низом тасдиыланган;
- 1998 йил 1 августга ыадар уммумий щрта таолим давлат таолим стандартларини ишлаб чиыиш, 1998-1999 щыув йили давомида уни синовдан щтказиш ва 1999 йил 1 июлга ыадар тасдиылаш учун Вазирлар Маъкамасига киритиш;
- 1998 йил 1 сентябрга ыадар умумий щрта таолимнинг ДТС лари асосида уммий щрта таолим мактаблари учун тажриба щыув дастуларини ишлаб чиыиш, 1998-1999 щыув йили давомида уларни синаб кщриш ва 1999 йил 1 июлига ыадар уларни амалиётга киритиш юзасидан Вазирлар Маъкамасига таклифлар киритиш;
- 1998 йил 1 августга ыадар таолим муассасаларини, умумий щрта таолим раъбар ходимларни ва педагог кадрларини даврий равишда аттестациядан щтказиб туриш тартибини ишлаб чиыиш ва Вазирлар Маъкамасига киритиш;
- 1998 йил 1 сентябрга ыадар 5-9 синф щыувчиларининг билимлари сифатини назорат ыилишнинг рейтинг тизими тщьрисидаги Низомни ишлаб чиыиш ва тасдиылаш;
- 1998 йил 1 снтябрга ыадар туман (шаъар) халы таолими бщлимлари тузилмасида щыувчиларни касб-ъунарга йщналтириш ва психологик-педагогик ташхис марказларини ташкил ыилиш вазифалари белгиланган.

Кщрамизки, Вазирлар Маъкамасининг ушбу ыарори умумий щрта таолимни ташкил этишнинг барча асослари белгилаб берилган. Ушбу ыарор билан тасдиыланган “Щзбекистон Республикасида умумий щрта таолим тщьрисидаги Низом”да эса ыуйидаги жиъатлар щз аксини топган.

1. Умумий ыоидалар. Бундан уммий таолимнинг 9 йилликлиги, унинг мажбурийлиги. Бошланьич таолим (1-4 синфлар) узлуксиз таолим тизимининг мустаыил таолим тури эканлиги мактабни юридик шахс эканлиги, унинг Уставини ишлаб чиыиш, тасдиылаш ва рщйхатдан щтказиш тартиби изоъланган.

2. Умумий щрт таолимнинг маысади ва вазифалари. Бунда, маысадларга, жумладан ыуйидаги киради:

Давлат таолим стандарларига мувофиы щыувчиларни щыитиш ва тарбиялаш ъамда шахснинг толим ъуыуыини рщёбга чиыариш.

Вазифаларга эса жумладан ыуйидагилар киради:

- щыувчилар томонидан мунтазам ривожлантириш, базавий щыув, илмий ва умумадабий билимларни шакллантириш;

- щыувчилрда меъnat кщникмаларини, ижодий мустаыил фикрлашни, касб танлашга ва атроф-оламга онгли муносабатни ъосил ыилиш.

Синф раъбарининг ъуыуыи ва вазифалари

Ъуыуылари жумладан:

- щзи раъбарлик ыилаётган синфнинг дарс жараёнини таълил эиш ва имтиъонларида ыатнашиш;
- синф щыувчиларини таыдирлаш ъаыида таклиф бериш;
- щыувчилар хулыини баъолаш.

Вазифалари. Жумладан:

- щыувчиларни ъар томонлама баркамол ыилиб тарбиялаш бщйича режали иш олиб бориш;
- щыувчиларнинг талаб ва ыизиыишларини, уларнинг оиладаги муносабатларини чуыур ва ъар томонлама щрганиш;
- щыувчиларнинг дунёыарашини кенгайтириб бориш;
- туман (шаъар) ташхис марказлари билан ъамкорликда касбга йщллаш ишларини олиб бориш, ъар бир щыувчининг ыобилияти ва ыизиыишини аниылаш;
- щыувчиларда меънатсеварлик хусусиятларини тарбиялаш;
- щыувчиларнинг щзлаштирмаслик сабабларини аниылаш ва буни бартараф этишда ёрдам бериш;
- щыувчилар умумий сонини саылаш учун амалий чоралар кщриб бориш;
- щыувчилар ота-оналари билан мунтазам алоыада бщлиш;
- синфда умумий ижодкорлик, маонавий-психологик муъит, демократик тамойилларни щрнатиш ва таоминлаш;
- синфдан ва мактабдан ташыари ишларни ташкил ыилиш;
- синф журналларини ва бошыа зарурий ъужжатларни тщъри юритилишини таоминлаш;
- щыувчилар етакчиси билан ъамкорликда иш олиб ва ъоказолар белгиланган.

Синф раъбарлари тажрибали щыитувчилар орасида директор томонидан танлаб олиниб буйруы асосида тайинланади.

Ъар бир щыитувчига фаыатгина битта синф раъбарлиги топширилади.

Щыитувчига синф раъбарлиги учун энг кам иш ъаыининг 50 фоиз миыдорида тщланади.

Тестлар

1. Низомга кщра умумий щрта таолимнинг маысад ва вазифаларидан бири:

а) ДТС га мувофиы щыувчиларни щыитиш ва тарбиялаш

в) Щыувчиларни ыизиыиши ва ыобилиятига ыараб тузилган дастурлар бщйича щыитиш ва тарбиялаш

с) Щыувчиларни мустаыил ъаётга тайёр ыилиб щыитиш ва тарбиялаш

д) Щыувчиларни олий щыув юртларига киришга тайёр холда щыитиш ва тарбиялаш.

2. Умумий щрта таолим мазмуни мажбурий компоненти ыандай белгиланади?

а) Умумий щрта таолим Давлат таолим стандартлари билан

в) Халы таолими Вазирлигининг ыарори билан

с) Мактаб педагогика кенгашининг ыарори билан
д) Таолимнинг маъаллий бошыарув органи ыарори билан.

3. Ыайси жавобда педагогик фаолият билан шуьулланиш ъуыуыини берувчи асослар тщьри ва тщлиы кщрсатилган?
а) Тегишли маолумотга, касб-кор тайёргарлигига, юксак ахлоыий фазилатларга эгалик
в) Тегишли маолумотга ва соьлиы ъаыида справкага эгалик
с) Касб-кор тайёргарлигига, юксак ахлоыий фазилатларга эгалик
д) Тегишли маолумотга ва туман (шаъар) халы таолими бщлимининг йщлланмасига.

4. Умумий щрта таолим муассасаси щыитувчиларининг щыув-педагогик юкламаси (ставка соатлари) ким томондан белгиланади?
а) Вазирлар Маъкамаси томонидан
в) Халы таолими Вазирлиги томонидан
с) Таолим муассасасининг Устави билан
д) Таолимнинг маъаллий бошыарув органи томонидан.

5. Бошланьич синфларда алоъида “Синф раъбари” тайинланадими?
а) Йщы, бошланьич синф щыитувчисининг щзи синф раъбарлигини олиб боради.
в) Ъа, бошланьич синф щыитувчисидан алоъида педагог синф раъбари этиб тайинланади.
с) Бошланьич синфларда умуман “Синф раъбари” тайинланмайди.
д) Бошланьич синфларга “Синф раъбари” тайинлаш мактаб директориг боьлиы.

6. Синф раъбарини ким ва ыайси тартибда тайинлайди?
а) Синф раъбари тажрибали щыитувчилар орасидаги директор томонидан танлаб олиниб, буйруы асосида тайинланади.
в) Мактаб педагогик кенгашида танлов натижалари бщйича директорнинг буйруьи асосида тайинланади.
с) Мактаб педагогик кенгашининг тавсиясига кщра директор буйруьи билан тайинланади.
д) Синф щыувчилар ва уларнинг ота-оналари тавсияси кщра директор буйруьи билан тайинланади.

Адабиёт

Вазирлар Маъкамасининг 1998 йил 13 майдаги “Щзбекистон Республикасида уммий щрта таолимни ташкил этиш тщьрисида”ги 203-сонли ыарори ва ушбу ыарор билан тасдиыланган “Щзбекистон Республикасида умумий щрта таолимни ташкил этиш тщьрисида”ги Низом.

- Вазирлар Маъкамасининг 1998 йил 5 январдаги “Узлуксиз таолим тизими учун давлат таолим стандартларини ишлаб чиыиш ва жорий этиш тщьрисида”ги 5-сонли ыарори билан тасдиыланган “Таолим муассасалари уставини ишлаб чиыиш тартиби”
- Умумий щрта таолим муассасасининг Муваыыат Намунавий Устави, Халы таолими, 1999, №1.
- Вазирлар Маъкамасининг 1999 йил 16 августдаги “Умумий щрта таолимнинг давлат таолим стандартларини тасдиылаш тщьрисида”ги 390-сонли ыарори.

- Вазирлар Маъкамасининг 1998 йил 11 мартдаги “Давлат тест маркази таркибида Кадрлар тайрлаш сифатини назорат ыилиш, педагог кадрлар ва таолим муассасалари аттестацияси бошыармасини ташкил этиш тщьрисида”ги 109-сонли ыарори.
- ХТВ нинг 2001 йил 9 ноябрдаги 163-сонли буйруьи билан тасдиыланган “Щзбекистон Республикасида умумий щрта таолим мактабларининг синф раъбарлари тщьрисида Низом”.
- ХТВ нинг 2001 йил 14 сентябрдаги 133-сонли буйруьи билан тасдиыланган “Умумий щрта таолим мактаблари щыувчиларнинг таолим тайёргарлиги даражаси рейтинги тщьрисида Низом (тажриба-синов варианти)”.

ДТС ВА ЩЫУВ ДСТУРИ ТАЪЛИЛИ ЩЫУВЧИЛАРНИ КАСБ-ЪУНАРГА ЙЩНАЛТИРИШ ЮЗАСИДАН ИЛМИЙ ИЗЛАНИШЛАР.

Режа:

1. Таолим жараёнида оммавий ахборот.
2. Давлат таолим стандартлари бажарилиши.
3. Миллий дастур ва давлат стандартлари моъияти.

Ўыитувчи ўыувчини фаоллаштирадиган, ўзи ўрганувчи учун ыулай бўлган йўлларни, усул ва услубларни, ўыитиш шакллари, метод ва воситаларини излайди, уларни такомиллаштиради. Шу боис ъам "педагогик технология", "Дидактик технология", "таолим технология"си атамалари ыаторидан "педагогик инновациялар" тамаси мустахкам щрин олмоыда.

Юыорида санаб щтилган триада щргатиш, щрганишда таолим мазмуни асосий щрин тутади. Шунинг учун ъам щз олдимизга Давлат толим стандартларини яратиш биринчи галдаги вазифа ыилиб ыщйдик. Бу вазифанинг уддасидн чиыдик: Давлат таолим стандартлари Щзбекистон Респуъбликаси Вазирлар Маъкамаси томонидан тасдиыланиб, ъар бир таолим муассасаларига, ъар бир щыитувчига етказилади. Эндиги вазифа шу стандартларни тезроы ъаётга татбиы этиш механизмини яратишдн иборат.

Бугун таолимда кенг ыамровли янгилниш, ислоъотлар жараёни кетаётган бир пайтда, янги педагогик инновацияларни таолим амалиётига олиб кириш фавыулотда катта аъамиятга эга.

1. Бироы, эотироф ыилиб айтиш керакки хали мактаб янги педагогик технологияларни, толимдги инновацияларни тщплаш, улар ичяидан фаолиятимизд энг кщп самара берадиганларини танлаш, тажриба-синовдан щтказиш ва ыщллаш шакллантирилмаган.

2. "Таолим тщърисида"ги ыонун "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" талаблари асосида ишлаб чиыилган умумий таолим фанлари бщйича давлат таолим стандартлари ишлаб чиыилиб босыичма-босыич амалга оширишга киришилгандан кейин бу сохадаги ишларни аниы бир тизимга солиш, ыщллаб-ыувватлаш, янгиликларни жорий этишга етарли шарт-шароитлар яратадиган тизимларга бщлган эхтиёж яыыол кщзга ташланади. Чунки давлат таолим стандартлари щыувчилар билимига ыщйиладиган мажбурий, минимал даража бщлиб, давр щыувчиларга таолим стандартлари даражаси талабларидан ошириб билим, ыытидор ва кщникмалари беришни таыазо этади. Бу масалани ижобий хал ыилиш ильор тажрибалар, янги педагогик технологияларни излаш, уларнинг дидактик имкониятларини синаб кщрган холда амалиётга татбиы этишга бщлган ъаётий эътижни ошириб юборди. Бундан келиб чиыадиган амалий хулоса толимий ильор янгиликларни аниылаш, уларнинг жамьармаларини ташкил этиш, синаб кщриш, педагогик амалиётга татбиы ыилишнинг илмий хулосаларини

- 1999-2000 щыув йили 5-6 синфлар
- 2000-2001 щыув йили 7-синф
- 2001-2002 щыув йили 8-синф
- 2002-2003 щыув йили 9-синф

умумий щрта таолимнинг давлат таолим стандартлари ва щыув дастурларини нашр этсин ва 1999 йил 1 снтябрдан таолим муассасаларига етказилсин;

янги давлат таолим стандартлари ва щыув дастурларига асосан оригинл дарсликларни яратиб, белгиланган тартиб ва муддатларда нашриётга топширилсин;

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талаблари асосида 1999-2000 щыув йилидан бошлаб педагог кадрларни янги давлат стандартлари ва щыув дастурлари билан таоминлансин.

3. Щзбекистон Ремспубликаси Давлат матбуот ыщмитаси, “Шары” ншриёт матбаа концерни янги давлат таолим стандартлари ва щыув дастурлари асосида яратилган оригинал дарсликларни буюртма ва эътиёж асосида щз ваытида чоп этиш ъамда жойларга етказишни таоминласинлар.

4. ЩЗбекистон Республикаси Молия Вазирлиги Халы таолими вазирлиги таыдим этган смета асосида давлат таолим стандартлари ва щыув дастурларини нашр этиш учун сарфланадиган маблаьларни белгиланган тартибда ажратсин.

5. Щзбекистон Республикаси Олий ва щрта махсус таолим вазирлиги ъамда Халы таолим вазирлиги академик лицейлар, касб-ъунар коллежлари ва олий щыув юртлари учун давлат таолим стандартлари ва щыув дастурларини ишлаб чиыишда таолим турлари ва босыичлари щртасидаги узвийликни, толим мазмуни узлуксизлигини таоминлансин.

6. Мазкур ыарорнинг бажарилишини назорат ыилиш Щзбекистон Республикаси Бош вазирининг щринбосри Х.С.Караметов зиммасига юклансин.

Вазирлар Маъкамасининг Раиси Ислом Каримов.

Тошкент шаъри

16 август 1999 й.

умумий щрта таолим давлат таолим стандартини ишлаб чиыишда ыуйидаги меоёрий ъужжатлар асос ыилиб олинди.

“Таолим тщьрисида”, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тщьрисида”ги Щзбекистон Республикасининг ыонунлари;

Щзбекистон Республикасининг Президентининг таолим-тарбия ва кадрлар тайрлаш тизимини ислоъ ыилиш билан боьлиы фармонлари, фармойишлари ва асарлари;

Щзбекистон Республикаси Вазирлар Маъкамасининг “Узлуксиз таолим тизими учун давлат таолим стандартларини ишлаб чиыиш ва жорий этиш тщьрисида” 1998 йил 5 январдаги 5-сон ъамда “Щзбекистон Республикасида умумий щрта таолимни ташкил этиш тщьрисида” 1998 йил 13 майдаги 203-сон ыарорлари;

ЩзРСТ 1.0-92. Щзбекистон Республикасининг давлат стандартлаштириш тизими;

ЩзРСТ 1.1-92. Щзбекистон Республикасининг давлат стандартлаштириш тизими. Щзбекистон Рееспубликаси стандартини ишлаб чиыиш, келишиш, тасдиылаш ва рщйхатдан щтказиш тартиби;

ГОСТ 1.5-93. Давлатлараро стандртлаш ишларини олиб бориш ыоидалари. Стандартларнинг тузилиши, баёни, расмийлаштирилиши ва мазмунига бщлган талаблар;

ЩзРСТ 1.9-95. Щзбекистон Республикасининг давлат стандартлаштириш тизими. Тармоылар стандартларини ишлаб чиыиш, келишиш, тасдиылаш ва рщйхатдан щтказиш тартиби.

Щыувчиларнинг тайёргарлик даражасига ыщйиладиган мажбурий минимал талаблар.

Ъар бир синф якунида щыувчилар эгаллаши лозим бщлган билим, кщникма ва малакаларни эгаллашлари шарт:

- политехник дунёыарашга эга бщлиш;
- умуммеънат билим, кщникма ва малакаларини эгаллаган бщлиш;
- касблар ъаыида умумий тасаввурга эга бщлиш;
- ыишлоы хщжалиги ва маиший соъалардаги ишлаб чиыариш асослари ъаыида билим ва дастлабки кщникмаларга эга бщлиш;
- материалларга бадиий ишлов бериш кщникмаларига эга бщлиш;
- муайян механизм, мослама ва машиналарнинг чизмаларини тайёрлаш кщникмасига эга бщлиш;
- уй-рщзьор электр асбобларидан ва газдан хавфсизлик ыоидасига риоя ыилган холда фойдалана олиш;

- электротехник меъnат (уй-рщзьор асбобларини тузатиш) кщникмаларига эга бщлиш;
- содда дурадгорлик ишларини бажара олиш (щьил болалар учун);
- кундалик турмушда зарур бщладиган бичиш-тикиш ишларини бажара олиш (ыизлар учун);
- пазандалик маъоратини эгаллаш;
- уй тутиш маданияти (уйни дид билан безатиш, рщзьор тутиш, кийим-кечакларни сарамжон-саришта тутиш, маданиятли кийиниш) кщникмасига эга бщлиш;
- оила иытисодиёти (оила бюджети-кирим-чиыими, оилада меънат таысимоти, оилавий ишлаб чиыаришни ташкил этиш) кщникмаларига эга бщлиш;
- Щзбекистон Республикасидаги касб-ъунарлар ъаыида билимга эга бщлиш;
- Айрим касблар бщйича дастлабки меънат кщникмаларини эгаллаш.

Меънат таолими ва касбга йщналтириш таолими мазмуни ыуйидаги бешта йщналишларга бщлинади:

1. Ёьоч ва унга ишлов бериш технологияси
2. Металга ишлов бериш технологияси
3. Газламга ишлов бериш технологияси
4. Пазандачилик асослари
5. Ыишлоы хщжалик асослари

Ушбу йщналишларнинг ъар бири юзасидан ыуйидаги билимлар бщйича щзаро уйьунлаштирилган назарий билимлар берилади ва амалий иш кщникмалари шакллантирилади:

1. Материалшунослик асослари
2. Асбоб-ускуналар ъаыида маолумот ва ишлатиш усуллари
3. Машина, механизм, станоклар ва мосламаларнинг умумий тузилиши ва ишалатиш асослари.
4. Махсулотлар ишлаб чиыариш технологияси.
5. Халы ъунармандчилик касблари бщйича умумий маолумотлар бериш ва щзаро турдош учта касб йщналиши бщйича касбгача тайёргарликни амалга ошириш.

Бундан ташыари ъар бир асосий йщналиш бщйича уй-рщзьор маданияти ва унга тегишли таомирлаш ишларини бажариш кщникмаларини шакллантириб борилади. Ишлаб чиыиш ва амалиётга татбиы этиш керак. Жумладан, вазирлик, вилоят халы таолими бошырмалари таркибида давлат таолим стандартлари бошыарма ва бщлимлари (мониторинг) ташкил этилди.

Таолим сохасидаги ыонунлар, меоёрий ъужжатларнинг бажарилиш назоратини юритиш;

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини ъаётга татбиы этиш, давлат таолим стандартлари ва дастурлари бажарилишининг мониторингини олиб бориш;

Таолимни бошыариш маъаллий органлари ва щыув муассасининг умумий ташкилий педагогик ишлари ыаторида педагогик инновацияларнинг самарадорлигини таълил ыилиб бориш;

Педагогик технологияларни кузатувчи, назорат ыилувчи ва жорий этувчиларнинг щыувини ташкил ыилиш, шунга оид семинарлар щтказиш, тренинглар щтказиш чораларини кщриш;

Педагогик технологияларни ривожлантириш ъаыида тегишли маолумотлар жамьармасини яратиш, таълил ыилиш ва тартибга солиштириш.

Юыорида таокидланганидек давлат таолим стандартлари бу даражадан юыори кщрсаткичларга эришиш учун маолумки, изланиш ва ташаббус лозим. Педагогик инновацияларни яратиш ва уларни бошыариш авваламбор ана шу долзарб вазифаларни хал ыилиб беради.

Шу боисдан ъам педагогик инновацияларни излаб топиш, щрганиш, таълиллар остида энг кщп самара берадиганларини танлаб олиш ва уларни амалиётга тартибини белгилаб берадиган бир тизимни яратиш маысадга мувофиыдир.

АДАБИЁТЛАР:

1. К.Д.Давлатов. Меънат ва касб таолими, касб танлаш, меънат тарбияси ва услубиёти. “Меънат” 1994 й.
2. Халы таолими.

Мавзу: Ёғоч ўймакорлигида ишлатиладиган материаллар ва уларнинг турлари, уларга ишлов бериш

Маъруза (2 соат) амалиёт (4 соат)

Режа:
1. Ўймакорликда ишлатиладиган ёғоч турлари
2. Ўймакорликда ишлатиладиган елим турлари
3. Ёғочга биринчи ишлов бериш

Адабиётлар:
1. Мирзаахмедов М.Х., Эргашев С. Ёғоч ўймакорлиги Т. «Ўқитувчи» 1995.й.
2. Хаққулло А. Таъмир санъати. Т. «Меҳнат» 1991й.

Ёғоч ўймакорлиги машғулотларида ўймакорликда фойдаланадиган ёғоч материаллари, уларнинг турлари, физик ва кимёвий хусусиятлари, захиралари ва бошқаларни билиш муҳим ахамиятга эга.

Ёғоч материаллари турли жинсдаги дарахтлардан олинадиган хом ашё. Бинокорликда, қурилишда, мебелсозликда ва ёғоч ўймакорлигида асосий хом ашё сифатида ишланадиган ёғочлар дарахтлар танасидан олинади. Дарахг танаси ўзак, ёғочлик, шохлар, тола ва пўстлоқлардан тузилади. Ёғоч хом ашёси қуйидаги гурухларга бўлинади. а) табиий ёғоч хом ашёси, б) турли бузулишларга, чиришларга қарши антисинтик моддалар шимдирилган ёғоч хом ашёси, в) прессланган ёғоч хом ашёси, г) елимланган ёғоч хом ашёси, д) қатлам-қатлам ёғоч хом ашёси. е) қатламли прессланган ёғоч хом ашёси, ё) пластик ёғоч хом ашёси майдаланган қипиқ, пайраха ва қириндиларни органик ва минирал боғловчилар билан елимлаб, қайта ишлаб тайёрланади. Ёғоч ўймакорлигида асосан 1 гурухга кирувчи, яъни табиий ёғоч гулаларидан олинадиган тахталар, йўнилган хом ашё ишлатилади.

Ўзбекистонда ёғочларнинг юмшоқ, қаттиқ ва жуда қаттиқ гулалари олинадиган нина барглар ва япрок баргли турлари мавжуд. Дарахтлар бўйига қараб 3 гурухга бўлинади:

1) 35 м дан баланд - чинор, терак, тут, қора кайин, қарагай;
2) 25м дан 35 м гача - қайрагоч, ёнғоқ, оқ қайин, тол ва катранги
3) 25 м гача - заранг, четак, шумурт ва мевали дарахтларга хамда буталарга бўлинади.

Нина баргли дарахтлардан олинадиган ёғочлар курилишда жумладан ёғоч ўймакорлигида кўпрок ишлатилади, чунки уларнинг таркибида смоласи кўпрок. тезда чиримайди, тахтаси тўғри, узун, силлик ва ишлов бериш осон хисобланади. Ўймакорликда ишлатиладиган рангига, хилига, турига, табиий гулига, товланишига караб танланади ва турли мевали, шу билан бирга япрок баргли дарахтлар хам ишлатилади.

Ёғоч ўймакорлиги ясаётган буюмига караб ёғоч материалларининг хусусиятлари. дарахтларнинг турлари, ранги, ишлов беришнинг кайин осонлигига ва ишлов бергандан кейин буюмларнинг сифатли чикиши ва сакланишини билишлари учун ёғочлар олинадиган дарахтларни ўрганишларига тўғри келади.

Тоғ тераги - япалоқ баргли, пустлоғи сарғиши, ёғоч юмшоқ, енгил, оқиш рангли, хамда тез чирийди, ёғочини ишлаш осон, енгил буюмлар гугурт қутиси, уйинчоқлар ва фанерлар тайёрланади. Ўймакорликда ишлатиш тавсия этилмайди. Оқ қарағай пўстлоги юпқа, силлиқ, кулранг, юмшоқ, енгил, осон ишланади. ёғочи оқиш. Намга чидамсиз. Чолгу асбоблари ясашдан, қисман ўймакорликда ва асосан қурилишда ишлатилади. Қарагай - игна баргли, ёғочи пухта, енгил, намга чидамли, тик ва тўғри тахталар олинади. Ишлов бериш, аралаш, ранглаш осон, ёғоч ўймакорлигида ва бошқа сохаларда кенг

куламда ишлатилади. Бакатерак Ўзбекистоннинг деярли барча видоятларида усади, пўстлоғи силлиқ, танаси сершох, тўғри ўсмайди. Намга чидамсиз. Ўймакорликда кам ишлатилади. Мирзатерак танаси тик, кам бутокли бўлади. Намга чидамлилиги юқори эмас. Қурилишда ва ўймакорликда ишлатилади. Ок кайин - баргли, ёғочи қаттиқ. Намга чидамли. Ўймакорликда кам, қурилишда кўп ишлатилади. Қора кайин баргли, ранги тиниқ. Намга чидамсиз. Ёғоч ўймакорлигида кенг ишлатилади. Чинор - кўп йиллик, баргли, кўп шохли, мустахкам ва қаттиқ, ранги қизгич қорамтир, локланса ажиб бир чирой бағишлайди. Уймакорликда кенг ишлатилади. Шумтол баргли, кам ёрилади. Қовушқоқ ёғочли, мустахкам, ўймакорликда кўп ишлатилади. Нок мевали, баргли. ёғочи тўқ жигарранг. Ўймакорликда ишлатилади. Ўрик - баргли, мевали, ёғочи қизғич, қаттиқ, хар хил майда буюмлар, лаух, қутичалар тайёрлашда, ўймакорликда кенг ишлатилади. Ёнғоқ - пўстлоғи кўкиш, кўп йиллик, ёғочи қорамтир, қимматбахо ёғочи яхши ўйилади ва яхши пардозланади. Ёғоч ўймакорлигида кенг кўламда ишлатилади.

Ёғоч ўймакорлигида ишлатиладиган турли хом ашёлар ўзининг пишиқлиги. нуқсонсизлиги, қурт емаганлиги, рангининг тиниқлиги, мустахкамлиги, локланса янада гўзал товланиши, кўп йиллар давомида ёрилмаслиги, буралмаслиги ва шунга ўхшаш ўзига хос хусусиятларини хисобга олган холда ясаётган буюмга мос келадиган материаллардан танлаш алохида ахамиятга эга.

Маълумки, ёғоч ўймакорлигида ёғочларнинг ўйма ишлови беришга тайёрлашда турли елимлардан фойдаланилади.

Елимлар суюқланган юқори молекуляр анорганик ва органик моддалар ёки уларнинг эритмалари бўлиб, турли материалларнинг бир -бирига ёпиштириш учун ишлатилади. Елимлар табиий ва суний хамда резина елимларга бўлинади.

Табиий елимлар-хайвонлар (суяк, сут, тери, пой ва бошқа) ва ўусимликлар (дарахтлар ширалари, крахмал қипиқларни қайта ишлаш натижасида) махсулотлардан олинади. Намликка анча чидамсиз.

Сунъий елимлар (смолалар) полимерлар эмульсияси, шуниигдек эригувчи қўшилган смолалар бирикмаларидан иборатдир. Турли материаллар, шиша, пластмасса, металл, чинни, пенопласт, суяк, қоғоз ва бошқаларни бириктиришда кенг кўламда ишлатилади. Иссиқ, совуқ, намлик, ишқаланиш, эгилиш. букилиш ва силжиш кучланишларига яхши чидайди.

Резина (каучукли) елимлар-табиий ва синтетик йўл билан олинади. Табиийси каучук дарахти смоласидан сунъийси резинали (резина) бирикмаларнинг эритувчиларда (бензин, керосин, спиртдаги) эриган кўринишидир. Турли жинсдаги материалларни, масалан, ёғочни цементга, металлга шишани, пласстмассани газламага бириктиришда ишлатилади. Ёғочсозликда дурадгорчиликда, ўймакорликда кўпинча хайвон елимларидан казеинли елимлар ишлатилади. Намликка чидамли казеин (лот касгеис - пишлоқ) мураккаб оқсил бўлиб, кимёда фосфопродлит тузилишини намоён қилади. Сутнинг ивиши жараёнида, унинг таркибидаги казеиногендан хосил бўлади. Тузли ишкорли мухитда эрийди.

Ёғоч ўймакорлигида тахталарни ўймакорликка тайёрлашда бир бирига бириктирилиб, ўйиладиган буюмнинг асоси тайёрлаб олинади. Тахталарнинг ўйиладиган юза қатлами силлиқланиб, тобга келтирилади, аввалига майда тишли аррада арраланади, кейин эса майин буррада араланади. Текис қилиб рандаланади ва бир - бирига тегизиб, майда тиркишлари йўқлигига ишонч хосил қилинади шундан сўнггина тахталар бирлаштирилиб, пардозланади. Пардозлашда майда қумли жилвир қоғоз, бахмал билан артилади. Елимлаш жараёни амалга оширилади ва тахталар бириктирилади. Ёпиштирилаётган юзи оралиғида қиринди ёки бўшлиқ қолмаганлигига ишонч хосил қилиш учун бир бирига бир неча марта ишқалаб юборилади.

Саволлар:

1. Ёғоч хом ашёси қандай гурухларга бўлинади?
2. Ўймакорликда ишлатиладиган ёғоч дарахтнинг қайси қисмидан олинади?
3. Елимлар неча турга бўлинади? Ўймакорликда елимнинг қайси турларидан фойдаланилади?

Металларга ишлов бериш.

Режа:

1. Металл материаллар.
2. Металлар ҳақидаги умумий маълумот.
3. Металл ва улар қотишмаларининг хоссалари.
4. Металлар ва улар қотишмаларини термик ишлаш.
5. Металларга ишлов бериш асбоблари.

Металл материаллар.

Саноатнинг турли сохаларида металлар ва қотишмалари ишлатилади. Металл материаллар рангига қараб икки турга бўлинади: қора металлар ва рангли металлар.

Қора металлар темир билан углероднинг бирикишидан ташкил топган қотишмадан иборат бўлиб, унга пўлат ва чўян киради. Углеводли ва лигерланган пўлатлар бўлади, улар ишлатилишига қараб конструкцион ва асбобсозлик пўлатларига бўлинади.
Конструкцион пўлатлардан хар хил конструкциялар тайёрланади: рандалар хар хил бириктириш ва махкамлаш деталлари: мих, бурама мих, винт, болт, гайка, шайба, ошиқ — мошиқ, қулф ва шпингалетлар, илгак темир қозиқ ва чангаклар тайёрланади.

Асбобсозлик пўлатларидан турли хил кесгичлар: арра диски ва полотноси, рандалаш стоноклари ва қўл рандаларининг тиғлари, исканалар, фреза ва пармалар қирғичлар тайёрланади. Саноатнинг турли сохаларида қора металлар билан бир қаторда рангли металлар хам кенг кўламда ишлатилади. Рангли металларга мис, алюминий, рух, қалай қўрғошин, никель, хром, марганец ва уларнинг қотишмалари мисол бўла олади.

Дурадгорлик, метолсозлик, машинасозлик, вагонсозлик, кемасозлик ишларида рангли металлардан турли хил буюмлар, даста ва илгаклар, қулф ва шпангалетлар, қопламалар тайёрлашда ва пардоз материали сифатида фойдаланилади.

Металлар ҳақида умумий маълумот.

Металл материалларининг хусусияти аввало уларнинг ўзига хос ялтироқлигидадир. Металлар мана шу ялтироқлиги билан бошқа жисмлардан ажралиб туради.

Металлар электр токини ва иссиқликни яхши ўтказади, солиштирма оғирлиги бошқа моддаларга қараганда анча катта. Айрим металлар анча пухта, боғланувчан, эгилувчан ва қаттиқ бўлади. Металлар соф холида кам ишлатилади, чунки уларнинг хусусиятлари буюмлар тайёрлаш талабига жавоб бермайди. Шунинг учун хам кўпинча металларнинг қотишмалари ишлатилади. Темир билан углерод қотишмаси қора металлар деб аталади. Қора металлар қотишмасида кремний, фосфор, олтингугурт ва бошқа элементлар хам бўлади.

Металлар ва улар қотишмаларининг хоссалари.

Металлар ишлатилишига қараб турлича талаблар қўйилади. Масалан: кесувчи асбоблар, пухта, қаттиқ синмайдиган металлардан тайёрланади. Электр симлари токни яхши ўтказадиган металлардан, қиздириш электр асбобларининг элементлари эса токка катта қаршилик кўрсатадиган металлардан ясалади.

Металлар ва уларнинг қотишмаларининг физикавий, механикавий, химиявий ва технолигик хоссалари бор. Металларнинг физикавий хоссаларига уларнинг зичлиги, ранги, суюқланиш температураси, электр ва иссиқлик ўтказувчанлиги, иссиқлик бериш қобилияти, қизиганда кенгайиш, магнитовий ва бошқа хоссалари киради.

Металлар ва улар қотишмаларининг ташқи кучлар таъсирида қаршилик кўрсатиш хусусияти уларнинг механикавий хоссаси деб аталади.

Металлар ва улар қотишмаларининг технологик хоссаларига уларнинг кесиб ишланиши ва бошқа хоссалар киради.

Металлар ва улар қотишмаларининг термик ишлаш.

Металлар ва улар қотишмаларининг қиздириб сўнгра тез ёки секин совутиш йўли билан уларнинг хоссаларини ўзгартириш термик ишлаш деб аталади.

Металл ва қотишмаларини термик ишлашнинг қуйидаги асосий турлари бўлади; юмшатиш, нормаллаш, тоблаш ва бўшатиш.

Юмшатиш. Пўлатни маълум температурада қиздириш, шу температурада маълум вақт сақлаш, сўнгра секин совутиш, юмшатиш деб аталади.

Нормаллаш. Юмшатиш температурасига қиздириш ва хавода совутишдан иборат бўлган термик ишлов нормаллаш деб аталади.

Тоблаш. Тоблаш деб пўлат буюмларни 800°С температурагача қиздириб маълум вақт қизиган холда сақлаб, сўнгра уни тез совутиш жараёнига айтилади.

Бўшатиш. Тобланган пўлатнинг мўртлигини камайтириш учун бўшатилади. Бўшатишда детални тоблаш температурасидан пастроқ температурагача қиздириб ундан кейин совутилади.

Бўшатиш амалда паст, ўртача ва юқори температурада олиб борилади. Буюмни паст температурада бўшатишда у 150 - 250° С гача қиздирилади.

Мелалларга ишлов бериш асбоблари.

1) Қирқувчи асбобларга зубилалар, шаберлар, тунукасозлик қайчилари ва слесарлик дастарраси киради.

2) Монтож қилиш асбобларига — болга, мих сурургич, отвёркалар ва омбирлар киради.

3) Режалаш ва контрол қилиш асбобларига чизғич ва кернер, слесорлик циркули, слесорлик гўнилси ва шаблон (андоза) скобалар киради.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Режа:

1. Қишлоқ хўжалик ишларини ташкил этишда ўқувчи
2. Ўқувчи бригадалари ташкил этиш.
3. Қишлоқ хўжалиги ишлари бўйича касбга йўналтириш.

Мамлакатимизда ёш авлоднинг табиатшунослик ва техника сохаларидаги синфдан ташқари ижодий фаолиятини ривожлантириш доимо катта аъамият бериб келинган.

Мактаб устахоналаридаги, саноатдаги ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришидаги меҳнат шароитларини яхшилайдиган техник қурилмалар ва иш мосламаларининг конструкциялашга катта ўрин берилди. Маҳаллий ишлаб чиқариш профилини акс эттирадиган машина ва механизмларнинг моддаларини конструкциялашга алоҳида аҳамият билан қаралди. Ўқувчиларнинг меҳнатига оид ишлар доираси жуда кенг бўлиб, улар: далалар ва фермаларда бевосита ишлаш, дарахт кўчатлари ўтказиш уларни парваришлш, жонажон ўлканинг ўсимликларини ўрганиш ва мухофаза қилиш миллионларча балиқчаларни қутқариш ва сув хавзаларига қайтариш, сув хавзаларини қўриқлаш ва тозалаш, шаҳар ва қишлоқларни кўкаламзорлаштириш, колхозлар ва савхозлар фермалари учун озуқа тайёрлаш, қуёнлар боқиш кабилардан иборатдир.

Ўқувчилар бригадаларининг ишлаб чиқариш фаолияти анча кенгайди. Улр маҳаллий хўжаликларнинг кўпчилигида мустақил бўлинмаларга айланди. Шунингдек, ўқувчилар бригадаларидаги ишлар кўпинча дала ишларини бажаришнинг ёки чорвачилик махсулдорлигини оширишнинг энг рационал ва самарали йўлларини аниқлаш бўйича тадқиқотчилик фаолиятига боғланади.

Касблар бўйича: ёшшудгорловчилар, машинада сут соғувчилар, сабзавоткор ва боғбонлар, чорвадорлар, қишлоқ хўжалик техникаси бўйича ёш конструкторлар ҳамда рационализаторларнинг конкурслари ҳам анъанага айланди. Ана шу слётлар ва клнкурслар ёш ташаббускорларнинг чинакам меҳнат байрми бўлиб уларнинг назарий билимлари ва амалий тайёргарлиги савиясининг ошганини, меҳнат маҳоратлари даражасини бевосита акс эттиради.

Қишлоқ жойларида ёш механизаторларнинг мактаб ўқувчилар бригадаларидаги иши активлашади, ёш механизаторларнинг қишлоқ хўжалик техникасини бевосита далаларда ремонт қиладиган отрядлари тузилади: ўқувчилар хосилни йиғиб-теришда актив қатнашадилар.

Ҳозирги кунда ёш техниклар ва табиатшуносларнинг ўқишдан ташқари ижодий фаолияти ўқувчиларда фанга, техникага ва ишлаб чиқаришга қизиқишини оширишнинг ана шу қизиқиш ва мойилликни қондиришнинг, уларни онгли равишда касб танлашга тайёрлашнинг синалган ва самарали воситасидир.

Ўқувчиларнинг ўқишдан ташқари вақти улар ҳаётида катта ўрин тутади. Шу сабабли бу вақтни тўғри ташкил этишда, ундан дам олиш учун, қизиққан ишлари билан шуғулланиш ва сайрларга чиқиш учун оқилона фойдаланишда уларга ёрдам бериш зрур. Барча формалрдаги синфдан ва мактабдан ташқари ишларнинг чуқур ички моҳияти ўқувчиларни ижтимоий фойдали фаолиятга актив жалб қилиш, уларнинг ташаббуси ва мустақиллигини рағбатлантириш, индивидуал қизиқишлари, майл ва қобилиятларини ривожлнтиришдн иборатдир.

Мавзу: Меҳнат таълими машғулотларида иқтисодий ва тадбиркорлик асосларини ўрганиш.

Режа:

1. Ҳозирги замон ишлаб чиқаришда иқтисодиёт ва тадбиркорлик.
2. Халқ хўжалигини замонавий эхтиёжлари.
3. Меҳнат дарсида ва тўгарак машғулотларига ўқувчиларни жалб этиб тасаввурини кенгайтириш.

Хунар таълимида тўгарак ишларини ташкил этиш.

Дарсдан ташқари машғулотлар бир томонидан, дарс жараёнининг узвий давоми бўлса, иккинчи томондан, ўқувчиларни касб танлашга йўллаш имкониятларини анча кенгайтиради.

Анъанавий методикага кўра синфдан ташқари ишда иштирок этишга ўқувчилар ихтиёрийлик асосида жалб қилиб келинган. Машғулотларни ташкил этишнинг ушбу шакли бир қатор ижобий томонлари билан бирга жиддий камчиликларга ҳам эга. Жумладан, тажрибаларимиздан маълум бўладики, ўқувчиларнинг дарсдан ташқари машғулотларга нисбатан маъсулиятсиз муносабатда бўлиши, берилган топшириқ ва вазифаларни бажаришда интизомсизлик, жамоага алоқадор умумий мақсадларини хурмат қилмаслик каби салбий холатлар машғулотларнинг самарасига салбий таъсир кўрсатади.

Машғулотларда ўқув машқларини имкони борича камайтиришга интилдик, меҳнат дарсларида эгаллаган меҳнат ўқувчиларини хисобга олган ҳолда танлаб бордик. Материалларга ишлов бериш, янги техник ечимларни ишлаб чиқиш жараёнида дуч келган янги жараён машқлар давомида фақат ўзлаштириб олиш вазифасигина эмас, балки у ҳақида умумий тасаввурга эга бўлиб, муайян буюм ясашда ундан фойдаланиш вазифаси ҳам қўйилади.

Шундай килиб, дарсдан ташқари иш жараёнида ўкувчилар меҳнат дарсларидагига қараганда унумли мехнат билан банд бўлиши таъминланди.

Юқорида айтиб ўтилган барча фикрлар меҳнат тарбияси асосидаги дарсдан ташқари машғулотлар вазифаларини қуйидагича ифодалаш имконини беради.

1. Меҳнат таълими давомида ўқувчилар олган билим ва кўникмаларни мустаҳкамлаш, умумлаштириш ҳамда кенгайтириш;
2. Унумли меҳнатга асосланган ижодий фаолиятга ўқувчиларни жалб қилиш;
3. Хозирги замон ишлаб чиқариш асослари ҳақидаги тасаввурни кенгайтириш;
4. Ҳалқ хўжалигини замонавий эхтиёжлари асосида касб танлашга тайёрлаш;
5. Меҳнатга бўлган ижобий муносабатни шакллантириш.

Меҳнат таълимига асосланган дарсдан ташқари машғулотлар турли шаклларда амалга оширилади. Бу Республикамиз ва хорижий Давлатлар педагог олимлари тадқиқотлари ҳамда таълим тизимлари таҳлили ҳамда ўз изланишларимиз натижасида умумий ўрта таълим муассасаларида ўқувчиларни касбга йўналтиришга асосланган дарсдан ташқари машғулотларнинг барча шаклларини шартли равишда уч гуруҳга ажратиб олдик.

Биринчи гурухга тўгараклар киради. Тўгарак дарсдан ташкари машғулотларни ташкил қилишнинг кенг тарқалган ва чуқур тадқиқ этилган шакли ҳисобланиб, ихтисослашувидан қатъий назар уларнинг кўплаб умумий томонлари мавжуд. Шунинг учун турли типдаги тўгаракларнинг раҳбарлари бошқа ихтисосдаги тўгараклар ишидаги касбга йўналтиришга оид илғор тажрибаларни чукур ўрганиб, энг яхши томонларини ўз ишида қўллашлари юқори натижаларга эриши имконини беради. Албатта, тўгарак ишини касб танлашга

йўллаш асосида олиб бориш ўзига хос хусусиятларига эга бўлиб, унинг метод ва шаклларига маълум даражада таъсир кўрсатади.

Мактабларнинг иш тажрибасида турли-туман тўгараклар учрайди. Ўқув предметлари билан боғлиқлик нуқтаи назаридан тўгаракларни уч гурухга: ***Предметга доир, предметлараро ва предметдан ташқари*** тўгаракларга ажратиш мумкин.

Касбга йщналтиришга асосланган дарсдан ташыари

Тщгарак машьулотлари

- Предметлар билан боьлиы тщгараклар.
а) предметга доир
б) предметлараро
в) предметдан ташыари

- Техник ижодкорлик тщгараклари
а) тайёрлов техника
б) ван-техника
в) спорт-техника

- Ишлаб чиыариш техник тщгараклари.
- Бадиий-амалий тщгараклар

Оммавий шаклдаги дарсдан ташыари машьулотлар

- Ишлаб чиыариш саёьатлари

- Ташкил этиладиган хашар ва шанбаликларда иштирок этиш
- Синфда, синфлараро, туман, вилоят, Республика миыёсида щтказиладиган кщрик мусобаыаларида иштирок этиш
- Ишлаб чиыариш саёьатларини ташкил этиш

- Ишлаб чиыариш ильорлари билан учрашув ва суьбатлар

Щыувчиларнинг меьнат бирлашмалари

- Щыув устахонасидаги амалий ишлаб чиыариш машьулотлари
- Мактаб щыув тажриба ер майдонида ишлаш
- Жонли бурчак ташкил этиш ьамда иссиыхоналаридаги фаолият
- Гурухли ва ижара пудратида ишлаш
- Ыщшимча ва хусусий Давлат корхоналари билан шартнома асосида ишлаш
- Оилавий меьнат, касб-ьунар, ьунармандчилик
- Мавсумий ишларда иштирок этиш

Предметга доир тўгарклар деб, бевосита мехнат тарбияси билан боғлиқ бўлган тўгаракларга айтилади. Ўз мазмунига кўра бу тўгараклар меҳнат дарсида ўқувчилар бажарган ишнинг давоми бўлиб, бунда ўқувчиларнинг фаолияти янада мураккаброқ, кенгроқ йўлга қўйилади. Предметга доир тўгараклар жумласига дурадгорлик, чилангарлик, токорлик тўгараклари, аралаш тўгараклар (ёғочга ва металлга ишлов бериш тўгараклари, қўлда ва дастгохларда амалга ошириладиган жараёнларни бажаришга оид тўгараклар) киради.

Предметга доир тўгаракларга дарсдан ташқари машғулотлар хозирча касбга йўналтириш ишида тегишли ўринни эгаллаганича йўқ. Амалга оширган кузатишлар ҳамда тажриба-синов ишларимиз натижасида аниқ бўладики, бу турдаги тўгарак раҳбарлари одатда фанлараро алоқадорлиги ҳамда эгаллаган назарий билимларнинг амалдаги тадбики доираси билан ўқувчиларни таништиришга етарлича эътибор бермайдилар. Натижада предметга доир тўгараклар ташкил қилингандан сўнг 1-2 ой ўтган ўз ишини тўхтатади, чунки ўқувчиларнинг машғулотларига бўлган кизиқиши йўқолади. Бу муаммони ҳал қилишнинг энг маъқул ечимига бизнинг фикримизга кўра фанларга оид хар бир тушунчанинг амалий тадбиқига кўпроқ эътибор қаратиш, уларни амалда намойиш қилиш, машғулотларда амалий йўналтирилганликни оширишга эътибор қаратиш орқали эришилади. Бу вазифалар ҳал этилганида ижодий изланишга чанқоқ, ўз кучларини синаб кўришни истаган ўқувчилар ўз имкониятларини ишга солиш учун шароит яратилади.

Предметлараро тўгараклар ичида физик-техник тўгараклар энг кенг тарқалган машғулот тури ҳисобланади. Бу турдаги тўгаркларда ўқувчиларни касбга йўналтириш ишларини мазмуни тўгаракнинг номидан келиб чиқади. Бунда ўқувчилар физика курсида ўрганиладиган муайян қонуниятларнинг амалдаги татбиқи билан танишадилар, бу эса уларнинг турли касбкорликда қўлланилиш асосларини хам билиб олишга имкон яратади. Шунингдек, ўқувчилар моделъ конструкцияси, унинг деталларини тайёрлаш технологиясини ишлаб чиқар эканлар, технологик билим ва ўқувчиларни ўзлаштирадилар, моделъ деталларини ясаганда эса уларнинг амалий кўникмалари такомиллашади.

Предметдан ташкари тўгараклара хозирги вақтда дарсдан ташқари машғулот сифатида кенг тарқалган. Ўқувчилар фаолиятининг мазмунига кўра бу тўгараклар турли-туман бўлиши мумкин. Мазкур холда гап шундай предметдан ташқари тўгараклар ҳақидагина борадики, уларнинг ишлари учун мактаб устахоналаридан моддий база сифатида фойдаланилади ёки ўқувчилар фаолияти мехнат дарсларида олинган билим ва малакаларига таянади.

Ҳозирги кунда мактаблар ва мактабдан ташқари муассасалар фаолиятида ўқувчилар ***техник ижодкорлиги тўгаракларининг*** қуйидаги типлари вужудга келган:

Тайёрлов техника тўгараклари (кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар учун). Уларда ўқувчилар жонли ва осон шаклда техника элементлари ҳамда энг оддий технологик жараёнлар билан танишадилар, қоғоз, пластмасса, металл ва бошқа материалларга ишлов бериш бўйича олган бошланғич кўникмаларини ривожлантирадилар. Ўқувчилар техник ўйинчоқлар, машина ва механизмларнинг содда моделларини, энг оддий автоматик қурилмалар, ўқув кўрсатмали қўлланмалар, мактаб ҳамда уй-рўзиғор буюмлари ва хоказоларни тайёрлайдилар. Бу типдаги тўгараклар фаолиятида ясалган ўйинчоқлар ва моделлар билан ўйинлар хамда мусобақалар ўтказиш муҳим ўрин тутади. Тажриба-синов ишлари натижаларига кўра айтиш мумкинки, тайёрлов техника тўгаракларидаги машғулотлар кейинчалик ўрта ва катта мактаб ёшидаги ўқувчиларни касбга йўналтириш ишида барча шаклдаги машғулотлар учун пропедевтик вазифани ўтайди.

Фан-тпехника (физика, физика-техника, химия, химия-технология, агрохимия, астрономия ва бошқа) тўгараклар ўқувчиларнинг мактаб ўқув режасидаги турли фанлар бўйича олган билимларини чуқурлаштириш ва амалий кўникмаларни мустахкамлаш, таълим хоналарини жихозлаш учун асбоб-ускуналар яратиш ва шу асосида ўқувчиларни касбга йўналтириш мақсадларида ташкил қилинади.

Спорт техника тўгараклари мактаблар ва мактабдан ташқари муассасаларида ишлайди. Булар авиамоделъ, ракета-космик модаллаштириш, автомабиль моделчилари, кема моделчилари, темир йўл моделчилиги, радиобошқариш, сув-мотор ва бошқа тўгараклардан иборатдир.

Мазкур тўгаракларда ўқувчилар моделларини ва ишлайдиган тезхникани конструкциялаш ва тайёрлаш билан шуғулланадилар, кейин эса ана шу моделлар билан спортнинг техник турлари бўйича моделчи-спортчиларнинг мусобақаларида қатнашадилар.

Ўқувчилар спорт-техника тўгаракларида тегишли техника тармоғини тарихи, унинг халқ хўжалигида ва мамлакатимиз мудофаасида қўлланиш билан, самалётлар, автомабиллар, кемалар, радио аппаратлари ва бошқа техникалар бўйича конструкторлар техник тафаккурнинг хусусиятлари билан танишадилар.

Ўқувчилар бу тўгаракларда ишлар эканлар, матераилларга ишлов беришга ва уларнинг хоссаларига бевосита алоқадор бўлмаган, лекин буюмларни тайёрлаш жараёни ўқувчилар техник мехнат дарсларида эгаллаган мехнат жараёнларига кўп жихатдан таянадиган кўплаб янги билим хамда ўқувчиларни улар учун янги бўлган мехнат фаолияти турлари билан таништирадиган, ижтимоий жихатдан фойдали, улар учун қизиқарли тўгаракларни ҳам киритиш мумкин. Масалан, кейинги йилларда зарб қилиш, муқовачилик, заргарлик тўгараклари ва бошқа тўгараклар кенг тарқалди.

Ишлаб чиқариш техиика тўгараклари мактаблардаги ва мактаблараро устахоналар базасида, ўқув-ишлаб чиқариш, саноат корхоналари базасидаги ёш техниклар марказларида ва бошқа мактабдан ташқари муассасаларида ташкил қилинади. Одатда бундай тўгараклар рўйхати махаллий шароитларга кўра, аввало ўқувчи тўгаракда олган билимларини, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида ўзлаштирилган амалий малакаларини кейинчалик қай даражада токомиллаштира олишига кўра белгиланади. Бундай тўгараклар махаллий корхоналарда, қишлоқ хўжалиги тармоқларида кенг тарқалган бирор касбга қизиқадиган ўрта ва катта мактаб ёшидаги ўқувчиларни бирлаштиради.

Бадиий амалий тўгараклар республикамиз мустақиллика эришган йилларда кенг эътибор бериб келинаётган миллий қадриятларимиз билан боғлиқ халқ хунармандчилиги билан узвий боғлиқ ҳолатда ташкил этилади. Бу турдаги машғулотлар амалда қўлланиладиган асбоб-ускуна, жихоз ва мосламалар, меҳанизациялаштирилган ва электрлаштирилган техника воситалари билан ишлашнинг амалий билим, кўникма ва малакаларини эгаллаш асосий мақсад сифатида белгиланади. Машғулотлар мазмуни қуйидаги вазифаларнинг ечимини топшга каратилади:

- халқ хунармандчилиги сохаларидаги ишлаб чиқариш мазмунига эга вазифаларни ечиши, тажрибалар ўтказиши, ўлчов-текширув, асбоб-ускуналаридан тўгри фойдаланиши:
- Бозор иқтисодиёти қонуниятлари, талаблари асосида сифатли, харидоргир, истеъмол моллари ва иехнат махсулотларини тайёрлашга одатланиши;
- ўзлари тайёрлаган махсулотларни ўзлари истеъмолчига етказишни ўрганиши.

Дарсдан ташқари машғулотларнинг иккинчи гурухига сайёхатлар, фан олимпиадалари, кўргазмалар, ўқувчилар конференциялари, касбнинг энг яхши ишчисини аниқлаш учун ўтказиладиган танловлар, ишлаб чикариш илғорлари билан бўладиган учрашувлар каби тадбирлар киради. Бу турдаги машғулотларнинг моҳияти ва афзаллигини белгилаб берувчи жиҳати кўплаб ўқувчиларни жалб қилиш имкониятини мавжудлиги бўлиб, шу сабабли улар тадбирларнинг оммавий шакллари деб юритилади. Амалга оширган тажриба-синов ишларимиз санаб ўтилган барча шаклдаги машғулотларнинг юксак даражада самарали эканлигини тасдиқлайди. Улар ўқувчиларнинг хозирги замон ишлаб чиқариши асослари тўғрисидаги тасаввурни кенгайтириш, уларни турли касблар билан таништириш имконини беради.

Бу машғулотларнинг камчилиги ўқувчиларни фойдали мехнатга, бевосита ижодий фаолиятига жалб қила олмаслиги билан белгиланади. Шунинг учун ўқувчилар, дарсдан ташқари машғулотнинг мазкур шакли билан бирга, бошқа тўгарак ишида хам қатнашсалар, мақсадга мувофиқ бўлади. Кўпчилик визиятларда бу тавсиямиз ўз тасдиғини топмоқда. Жумладан, ташкил этиладиган кўргазмаларда тўгарак аъзолари ўз ишларини намойиш қиладилар, яъни икки типдаги машғулотларни уйғунлаштирадилар.

Кўргазмага кўплаб таълим муассаларида катта аҳамият билан қаралади, ўқувчилар бундай тадбирларга йил давомида тайёргарлик кўриб борадилар. Биз тажриба-синов этиб белгиланган умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчиларнинг ўзи ҳақидаги бирор эсдалик фақат техник мехнатгагина эмас, балки қишлоқ хўжалигига ва маиший хизматга оид бўлиши мактабнинг ифтихори бўлади.

Ишлаб чиқариш илғорлари билан учрашувлар яхши самара беради. Лекин бунинг учун тегишли ташкилий-тайёргарлик ишларини олиб бориш талаб этилади. Бу иш ташаббускорлар, яъни ана шу учрашувларни уюштирувчилар гурухини ташкил этишдан бошланади. Ташаббускорлар гурухи учрашувда мухокама этиладиган саволлар ва масалалар доирасини белгилаб беради. Шундан кейин ана шу саволларга жавоб бера оладиган мутахассислар танланади. Учрашувнинг ўқувчиларни касбга йўналтириш ишига тўлароқ жавоб бера олиши қирраларига кўпроқ эътибор каратилади.

Касбга йўналтиришга асосланган ***дарсдан ташқари машзулотлариинг учинчи гурухига*** ўқувчиларнинг мехнат бирлашмалари киради. Мехнат бирлашмалари нисбатан анча илгари пайдо бўлганига қарамасдан, кейинги йилларда, айниқса, кенг қўлланила бошланди. Ўқувчиларнинг мехнат бирлашмалари таълимини унумли мехнат билан қўшиб олиб боришнинг самарали шакли сифатида мехнатда тарбиялаш, касб танлашга йўллаш, ишлаб чиқариш асослари билан таништириш ва мехнатга ижодий муносабатни шакллантириш воситаси сифатида намоён бўлади.

Хулоса: Меҳнат бирлашмаларини ташкил этиш, фақатгина, ўқувчиларнинг моддий, хом ашё таъминотини мустаҳкамлабгина қолмасдан, балки миллий қадриятларимизни тиклаш, касбий таълим тарбия бериш, касбга йўналтириш, тайёрлаш, танлаш, мослаштириш каби долзарб муаммоларни ижобий хал этишда ҳам муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Шундай экан, хар бир мактабда бугунги бозор иқтисодиёти шароитни ҳисобга олган ҳолда, ўқувчиларнинг талаб, эҳтиёж ва қизиқишларини қондириш учун мехнат бирлашмаларининг ташкил этилиши бозор муносабатлари шароитининг зарурий эхтиёжидир.

Мавзу: Меҳнат таълими асослари бўйича қобилиятли ва истеъдодли ўқувчиларни аниқлаш ва улар билан ишлашнинг шакл ва усуллари.

Режа:

1. Қобилиятли ва истеъдодли ўқувчиларни аниқлашда Ўрта Осиё халқини турмуш тарзини аниқлаш.
2. Хунармандчилик нима.
3. Хунармандчиликнинг келиб чиқиши.
4. Хунармандчиликнинг турлари.
5. Унинг ривожланиши.

Ўрта Осиё халқлари турмушида хунармандичилик мухим ва қадрланадиган машғулот хисобланган. Халқ хунар эгасини эъзозлаб «Уста» деб чақиришар эди. «Йигит кишига етмиш хунар хам оз» мақолининг тез-тез тилга олиниши бежиз эмас. Хатто касб хунарли кишиларнинг хунар кучи, ақл-идроки билан хаётдаги турли машаққатларни бартараф қилишлари халқ оғзаки ижодига кўчиб, афсоналашган, эртакларга ўтган.

Ўрта Осиё қадимдан хунармандчилик марказларидан бири бўлиб келган худуд. Хунарманд боболаримиз ясаган буюмлар шу боис ясахон бозорларида рақобатларга асрлар оша бардош бериб келган.

XIX асрнинг иккинчи ярмида хунармандчилик сохасининг металга ишлов бериш йўналиши мухим ўрин тутди. Улар орасида темирчилик кенг тармоқли ва тор ихтисосли бўлган. Масалан, Самарқанд темирчилари уч гурухга бўлинган.

Биринчи гурухга майда махсулотлар, қармоқлар, арва уклаи тайёрловчилар, иккинчи гурухга эса пичоқ, қайчи, арра ясовчилар кирган. Хунармандчиликнинг келиб чиқиши қадимги тош даврига бориб тақалади. Бу даврда одамлар хали металл ишлатишни билмаганлар, улар асосан оддий тошлардан, йирик хайвонларнинг суякларидан, шохлардан ва дарахтларнинг қаттиқ шохларидан мехнат қуроли сифатида фойдаланганлар. Шу сабали хам бу даврни «Қадимги тош даври» яъни «палеолит» даври деб юритилади.

Бу даврда одамлар ва уларнинг дастлабки мехнат қуроллари пайдо бўлди. Ачинарли томони шундаки, тош қуролларидан бошқа мехнат қуроллари бизгача етиб келмаган. Сўнгги палеолит даврининг ютуқларидан бири найзанинг ихтиро қилиниши бўлди. Найза туфайли овчилик ривожланди. Кишилар онгининг ривожлана бориши туфайли мехнат қуроллари хам такомиллашиб ривожланиб борди. Мехнат қилиш орқали эса хунармандчилик тез ривожланиб борди. Хунармандчиликнинг ривожланиши уларни турларини кўпайишига олиб келди. Унинг ривожланишида кулолларнинг ўзига хос ўрни бор. Ўрта Осиёнинг катта-кичик барча шахарларида кулолчилик тараққий этган эди. XIX аср охирида Риштоннинг ўзидагина 80 та устахона мавжуд эди. Хунармандчиликнинг кенг тарқалган сохаларидан яна бири «харратчилик» эди. Харратлар ип йигириш учун чарх, болалар бешиги ва беланчак, чилим ва ёғоч лаганлар ишлаб чиқарар эдилар. Хивада олакчилик (элакчилик) ривожланган бўлиб, бу хунармандлар бутун бир махаллани ташкил этар эдилар. Шахарларда пахтани қайта ишлаш ва тўқимачилик хунармандчилиги ривожланган эди. Пахта толаси йиғилиб ундан бўз ва олача тўқилар эди. Тўқимачиликнинг ўсиши бўёқчиликнинг вужудга келишида мухим роль ўйнайди. Бўёқчилик машаққатли ва оғир касб эди. Шунингдек, шахарлада совун, шам, озиқ-овқат махсулотлари ишлаб чиқариш мавжуд эди. Ширапазлар, новвойлар, тегирмончилар, қассоблар, жувозчилар, кунчилар, этикдўзлар тайёрлаган махсулотлар хам харидоргир бўлган. Фарғона шойи тўқиш бўйича ўлкада етакчи ўринда турар эди. 1896 йилда Марғилон, Наманган ва Қўқон туманларида 60 та шойи тўқиш устахоналари ишлаган.

Бутун Фарғона вилоятида эса 1387 та шойи тўқиш устахоналарида 3165 ишчи машғул бўлган. Бухоро, Самарқанд, Қўқон, Марғилон, Наманган каби шахарларда шойи,

хонатлас, кановиз каби ўзбек анъанавий шойи газламалари, бекасам, банорас, адрас каби ярим шойи газламалар билан бирга ип газламалар бўз, дока ва бошқалар тайёрланган. Гилам тўқиш, чопондўзлик, каштачилик, дўппи тикиш, намат тайёрлаш хам хунармандчиликнинг мухим, ривожланган турларидан бири эди.

Мавзу: Ганч ўймакорлиги ва унинг тарихий тараққиёти.

Режа:

1. Ўзбек халқ амалий санъати, унинг тарихи.
2. Ўзбек халқ амалий санъати турлари.
3. Ўрта Осиё халқи санъати, унинг турлари.

Адабиётлар: **1, 3, 6, 12, 13**

Ўзбек халқининг кўп асрлик тарихида халқ амалий безак санъати турлари бой ва ранг-баранг маданий меросимизнинг энг ажойиб ва оммавий қисмини ташкил этади. Ўзбек диёрида вужудга келиб гуллаб яшнаган санъат турлари бемисил ва бетакрорлиги билан дунёга машҳур. Бундай тараққиёт босқичлари ҳақида фикр юритадиган бўлсак, ўзбек амалий безак санъати турларининг шох илдизлари инсониятнинг болалиги, яъни ибтидоий жамиятга бориб тақалишининг гувоҳи бўламиз.

Ўлкамиз заминидаги қатламларини қазишлар натижасида топилган ёдгорликларнинг гувоҳлик беришича, инсоннинг жисмга бадиий ишлов бериш усулида бўюм яратиш фаолияти тош асридаёқ бошланган ва асрлар оша ҳозиргача давом этиб келмоқда.

Амалий санъатга бу қадар чуқур фалсафий ёндошиш натижасида шартлилик, стилизация - рамзийликка асосланган бадиий безак асарлари яратиш Кўчайган. Ушбу тарихий омил ўзбек миллий безак санъатининг гуркираб ривожланишига туртки бўлганки, ҳозирда жаҳонга машҳур меъморчилик ёдгорликларимиз улардаги ганчкорлик, кошинкорлик, наққошлик, хаттотлик, тоштарошлик ва бошқа турдаги санъатларнинг ажойиб даражада уйғунлигидан ва мужассамлигидан иборатдир. Халқ амалий безак санъати кишиларнинг маънавий оламини бойитади, бадиий дидини шакллантиради, руҳиятини тарбиялайди. Шунинг учун ҳам ўзбек халқ амалий санъати кишиларни бадиий ахлоқий, умуминсоний тарбиялаб, уларнинг илмий дунёқарашларини шакллантиришда, ҳамда маданий даражасини оширишда энг зарур манбалардан бири ҳисобланади.

Яқин ўтмишда узбек амалий безак санъатининг энг ривожланган наққошлик, ганчкорлик, тош ва суяк ўймакорлиги, кандакорлик, пичоқчилик, буйрачилик, заргарлик, каштачилик, зардўзлик, гиламдўзлик, кигизчилик, саватчилик каби турларининг ўзига хос бажариш технологиялари, ҳақиқий миллий номлари, уларга хос атамалар, бу санъатларга хос мактаблар, услублар ҳамда шу соҳаларда ном қозонган усталарнинг хизматлари бутун жаҳонга донғи кетган.

Ўрта Осиё наққошлик санъати қадимдан дунёга машҳур. Ўтмишда ота-боболаримиз қурган муҳташам бинолар ҳозирги кунгача мафтункор жилвасини йўқотмаган. Юксак дид билан ишланган нақшлар ҳозиргача бизни ҳайратга солиб келмоқда.

Нақш арабча тасвир, гул деган маънони билдиради. Қуш, ҳайвон, ўсимлик, геометрик ва бошқа шаклларни маълум тартибда такрорланишидан ҳосил қилинган безакдир.

Ислом талабларига бўйсуниш оқибатида жониворлар, паррандалар ва одамларни тасвирлаш йўқолиб бориб наққошлик ривож топди. Араб ёзуви ўзлаштирилди. Натижада нақшлар билан унвонли ёзув (эпиграфика) услуби пайдо бўлди. Араб ёзуви нақшлар билан бирга чизилди. Араб ёзуви ҳам безак, ҳам дуо-афсунлар вазифасини бажарди.

Наққошлик халқ-амалий безак санъатнинг бир тури сифатида қадимдан ўзбек маданиятининг мўҳим бўлаги ҳисобланади. Кўп асрлар мобайнида унинг бадиий анъаналари вужудга кедди. Нақшларда санъатнинг бошқа ҳамма турларидан фарқли равишда авлодларнинг чамбарчас боғлиқлигини, анъаналарнинг давомийлигини кўриш мумкин. Наққошлик анъаналари санъатнинг ана шу турини ўрганиш методлари сифатида ҳам бободан отага, отадан ўғилга ўтиб келган. Ана шу давомийлик туфайли нақш санъати ҳозиргача сақланиб келмоқда. Нақшнинг энг яхши намуналари бой ижодий фантазия орқали бирлаштирилган шаклларнинг мақсадга мувофиқлиги ва гўзаллиги билан фарқланади. Бунда халқ усталарининг атроф муҳитга қарашларидаги тафовут акс этади.

Нақшдаги чизгилар ўйини мусиқадаги оҳанг сингари, қўшиқ ва эртак каби “халқ ҳаётий тажрибасининг катта умумлашмасидан” иборат бўлади.

Бадиий наққошлик рангларнинг уйғунлигида ва ўзига хос композицияларда гўзаллик яратиш санъатидир. Наққош уста ўз ишида рангнинг табиий жилосидан, бежирим шаклдан, материал фактурасидан моҳирлик билан фойдаланиб ёрқин ифодаликка эришади.

Ўзбекистоннинг анъанавий меъморчилигида наққошлик асосан шифтларни, жимжимадор арақиларни, сарой устунларини, масжидлар, мактаблар, бойларнинг уйлари, ёғочдан ясалган буюмларни безашда қўлланган. Нозик ўсимликсимон-геометрик накшдаги ўзаро сингиб кетган новдалар, шохлар ва ҳашаматли тасвирланган гулларнинг ритмик ҳаракати, ўзбек усталарининг ишларидаги ислими ва гирих нақшларининг классик мотивлари шифтларнинг шаклига мосланган. Нақш кўпроқ интерьерларни ва ёпиқ айвон, пешайвонларни безашга хизмат қилади.

Ҳозирги пайтда нақшдан меъморчиликда, уй жиҳозлари, совғалар, майда ёғоч ўйинчоқлар, мусиқа асбоблари ва турмушда керакли буюмларни безашда фойдаланилади.

Бадиий наққошлик санъати ҳозирги кунда кенг тус олмоқда. Матбуот, радио, телевидение, кино орқали кишилар ана шу санъат намуналари ва унинг халқ усталари билан танишмоқдалар. Бу санъаткорлар орасида О.Қосимжонов, Е.Рауфов, А.Болтаев, С.Норқўзиев, А.Азимов, А.Исаев, Б.Абдуллаев, Т.Тўхтаҳўжаев, Ж.Хакимов, Т.Аҳмедов, К.Каримов ва бошқалар бор. Уларнинг ва улардан таълим олган шогирдларнинг ишларини Тошкентдаги амалий санъат музейида, кўргазма залларида, бадиий салонларда, шунингдек, турар-жой ва жамоат биноларида, масалан, Тошкент Давлат цирки, Тошкент темир йўл вокзали фойеси, метро станциялари, меҳмонхоналар, кафелар, ресторанлар, чойхоналар, клублар, завод ва фабрикаларнинг вестибюллари, дам олиш хоналарида кўриш мумкин. Ҳозирги вақтда мактабларда ва мактабдан ташқари муассасаларда тўгараклар тармоғини иложи борича кенгайтириш вазифаси қўйилмоқда.

Халқ наққошлик санъатини ўрганиш ўқувчиларда бадиий дидни, меҳнатсеварликни ривожлантиришга ва қатор фойдали билим ҳамда малакаларни таркиб топтиришга хизмат қилади. Уларнинг ижодий қобилиятларини аниқлаш ва ўстиришга ёрдам беради.

МАВЗУНИ МУСТАҲКАМЛАШ УЧУН САВОЛЛАР:

1. Халқ амалий санъати тарихи ва унинг ривожланиши.
2. Наққошликнинг келиб чиқиши ва ўзига хос хусусиятлари.
3. Ўзбек наққошлик мактаблари ҳақида маълумот.

МАВЗУ: ЭЛЕКТРОТЕХНИКА АСОСЛАРИ ТЕХНИК ХАВФСИЗЛИГИ ЁНҒИНГА ҚАРШИ КУРАШ. ТЕХНИК МОБЕЛЛАШ В КОНСТРУКЦИЯЛАШ ДАРСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ УСЛУБИ.

Режа:

1. Электротехника ишларида техник хавфсизлиги қоидалари.
2. Ишни ташкил қилиш.
3. Ишнинг кетма – кетлиги.
4. Хулоса.

Ясама иссиқлик релъесини конструкциялаш ва моделлаштириш.

Керакли анжомлар:

- Биметал пластинкалар, иккита алюминий, битта темир полоска ўлчамлари:

узунлиги 150 мм.

Эни 10 мм.

Қалинлиги 0,3 мм. дан – 1 мм гача.

Жиҳозлар ва асбоблар:

Иссиқлик релъеси 60 вт – 36 вт.

Чўғланма лампа.

Штепсель вилкали бирлаштириш шнури.

Монтаж симлари.

Электр монтаж асбоблари тўплами.

220 вольтдан, 36 вольтга пасайтирувчи трансформатор.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 16 август, №390 қарори билан тасдиқланган “Меҳнат таълимининг янги стандарти”.

Ўқувчилар меҳнат таълимига оид билим кўникма ва малакаларга эга бўлишлари шарт.

Политехник дунёқарашга эга, умум меҳнат, билим кўникма ва малакаларни эгаллагн бўлишлари керак.

Касблар ҳақида умумий тасаввурга эга бўлиши қишлоқ хўжалигидаги ва маиший соҳалардаги ишлаб чиқариш ҳақида билим ва дастлабки кўникмаларга эга бўлиши, материалларга бадиий ишлов бериш, муайян механизм, мослама ва машиналарнинг чизмаларини тайёрлаш, уй-рўзғор, электр асбобларидан ва газдан хавфсизлик қоидаларига риоя қилиши, содд дурадгорлик ишларини бжара олишлари керак.

Оила иқтисодиёти, оила бюджети, кирим-чиқим, оилда меҳнат тақсимоти, оилавий ишлаб чиқаришни ташкил эта билишлари зарур.

Ўзбекистон Республикасидаги касб ҳунарлар ҳақида билимга эга бўлишлари шарт.

Электротехника ишларида меҳнат хавфсизлиги.

Электромагнитли релье ва электр занжирларини монтаж қилишда, электр хавфсизлиги қоидаларига риоя қилиш лозим.

Ток манбаидан, айниқса электр занжиридан изолациялаш ишларида шу объектларни ишлатиб кўришда тўғри фойдаланишга, шунинг одатдаги электромантаж асбобларини тўғри қўллашга жиддий эътибор бериш лозим.

Барча ишлар ўқитувчи иштирокида ва раҳбарлигида бажарилиши шарт.

Электр симларини йўл қўйиладиган ҳароратдан юқори даражада қизитмасликни ҳисобга олиб конструкцияланади. Симлардн меъёридан ортиқ ток ўтганида у қизийди. Симнинг изоляцияси дош бераоломагач, қисқа туташув содир бўлади. Натижада ёнғин чиқиши мумкин.

Хононларда пробка типидаги релъелардан фойдаланилади. Улар қисқа туташувларда тез ишлаб кетади.

Иссиқлик таъсирида эгиладиган биметал пластинка иссиқлик релъесининг асосини ташкил этади.

Шу хусусиятига асосланиб, иссиқлик релъесини ишлаб чиқамиз.

Унинг таркибига, изоляция ашёсидан иборат оёқлар ўрнатилган асос қисқичлар киради.

Уларга вилкалик электр шнур уланади. Асосга лампа патрон уланади. Патронга эса электр лампа уланади. Патрондан маълум масофада асосга винтлар ёрдамида стойка маҳкамланади ва унга ростлаш винти бураб киритилади. Стойканинг пстки қисмидаги қоплагичга эгилувчан контакт пластинкаси қотирилади.

Ростлаш винтининг вазифаси, эгилувчан контакт пластинкасини стойкадан узиб қўйишдир. Лампа яқинига маҳкамланган биметал, контакт пластинка ўртасидаги оралиқни ростлаш.

Пластинка ёнига жойлашган ва вилка ёрдамида шнур билан ёритиш тармоғига уланган 75 ватлик лампа уланганида у қизийди ва бир неча секундда биметал пластинка эгилади ва натижада лампа ўчади.

Биметал пластинка тез совийди ва яна занжир уланиб лампа ёнади. Шу тариқа лампа ўчиб ёнаверади.

Иссиқлик релъеларида фойдаланиладиган биметал пластинкалар чизиқли кенгайиши турлича металларда турлича бўлади.

100 с. қизиганда узунлиги 1 м мис стержен 1,65 мм узаяди.

100 с. ———————————— темир 1,15 мм узаяди

100 с. ———————————— алюминий 2,38 мм узаяди

100 с. ———————————— рух 2,91 мм узаяди

Релъэ учун биметал пластинкани, иккита алюминий ва темир полоскалардан тайёрланади.

Бунинг учун уларни бир-бирига жуфтлаб, қаттиқ сиқиб бир нечта тешик ҳосил қилиб, мис парчин мих ёрдамида бириктирилади.

Полоскаларнинг ўлчамлари узунлиги 150 мм.

Эни 10 мм.

Қалинлиги 0,03 дан 1 мм гача.

Ясама иссиқлик релъэсини электр занжирини монтаж қилиб ишлатиб кўрилади.

Бунда албатта 220 вольтни 36 вольтли пасайтирувчи трансформатордан фойдаланилади.

Ҳозирда автоматикага мутлақо боғлиқ бўлмаган, ундан фойдаланмадиган касбни топиш қийин. Шунинг учун электротехника, элетромонтаж ишларининг тузилиши ва ишлатиш принципларини билишимиз шарт.

Ишнинг якунида мустақил равишда монтаж ишларини бажаришимиз керак. Ютуқ ва камчиликлар ўқитувчи томонидан кўрсатиб берилади ва хулоса чиқарилади.

Автоматлаштириш ишлари кенг қамровли бўлиб, унинг келажаги порлоқ. Шу сабабли электротехника ишларини мукаммал ўзлаштирмоғимиз зарур.